

УДК 316.334.56-047.37

МІСТО ТА МІСЬКИЙ ПРОСТІР: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ (ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД)

Локтіонова Дінара Анатоліївна – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри соціології Чорноморського державного університету імені Петра Могили

У статті здійснюється теоретичний аналіз напрацювань західних дослідників у рамках вивчення міста та міського простору. Наводяться основні фактори, що впливають на зміни у місті, а саме глобалізація та територіально-орієнтований пошук ідентичності мешканців. Подається портрет типового мешканця міста, його характеристики (за З. Бауманом). Продемонстровано західний та вітчизняний досвід (на прикладі міст Вінниця, Львів, Івано-Франківськ, Одеса) ефективного конструювання публічного простору, практики створення та його вплив на міжлюдську взаємодію. Автор аргументує, що провідними характеристиками міського середовища є інтенційність та реляційність, що пов'язані з існуванням локусів у структурі публічного простору. Представлено ланцюг (за Х-Г. Гадамером), який демонструє зв'язок, що виникає між людьми за умов наявності публічних просторів та комфортного міського середовища.

Ключові слова: місто, міське середовище, публічний простір, урбанізм.

В статье осуществляется теоретический анализ работ западных исследователей в рамках изучения города и городского пространства. Приводятся основные факторы, влияющие на изменения в городе, а именно глобализация и территориально-ориентированный поиск идентичности жителей. Подается портрет типичного жителя города, его характеристики (за З. Бауманом). Продемонстрировано западный и отечественный опыт (на примере городов Винница, Львов, Ивано-Франковск, Одесса) эффективного конструирования публичного пространства, практики создания и его влияние на человеческом взаимодействии. Автор аргументирует, что основными характеристиками городской среды является интенциональность и реляционность, связанные с существованием локусов в структуре публичного пространства. Представлена цепь (по Х-Г. Гадамеру), которая демонстрирует возникающую связь между людьми при условии наличия публичных пространств и комфортной городской среды.

Ключевые слова: город, городская среда, публичное пространство, урбанизм.

Analysis of researches of various aspects of urban life and its peculiarities in modern society make this article actual and important. Nowadays modern city should become a center of social changes that can quickly adapt to the time challenges, develop on "city-team" efficient cooperation basis, consolidating government, business and citizens. The aim of the article is to define urban space and role of city in human interaction. Author provides theoretical analysis of main urban theories (from G. Simmel and M. Weber to Z. Bauman and R. Florida). Basic factors that influence the city changes (globalization and territorial-oriented search of identity) are presented. The author shows a portrait of typical city inhabitant and his peculiarities (according to Z. Bauman). Western and domestic experience of effective design of public space, its formation and impact on person interaction are demonstrated in the article (on the example of Ukrainian cities Vinnitsa, Lviv, Ivano-Frankivsk, and Odessa). Public initiatives, which are presented, have constructive influence on the inhabitants' consciousness, and form positive city image. The author proves that the main urban space features are intensity and relationality that are connected with existence of locus in public space structure. The connection, which appears between people in the public and urban space conditions, is found out in the presented research (according to H-G. Gadamer). Modern scientists emphasize that the urban space morphology becomes the generative grammar of human behavior and their interaction. Thus the comfort urban space organization and city image construction need are priority topic of further research.

Keywords: city, urban area, public space, urbanism.

«Наші міста завжди виглядають так, як люди, тому єдине, що треба робити – це думати про людей, працювати з ними, тоді міста стануть змінюватись автоматично»

В. Зотов

Сьогодні сучасне місто представляє собою динамічне середовище, яке здатне змінюватись у залежності від існуючої факторної обумовленості, як зовнішнього так і внутрішнього характеру. Тому, процеси, що відбуваються у міському середовищі та завдяки яким формуються уявлення про те чи інше місто, представляють значний дослідницький інтерес. У науковій практиці, вивчення міста може здійснюватись за допомогою структурно-функціонального аналізу, так і з використанням основних принципів феноменології. Саме завдяки останнім видається можливим вивчення міста як соціокультурного феномена. Таким чином, дослідження різноманітних аспектів міського життя та його специфіки на сучасному етапі розвитку вітчизняного державотворення, враховуючи тенденції до децентралізації влади, робить дану розвідку своєчасною та актуальною. Мета роботи полягає у висвітленні ролі міста та міського простору в формуванні між людської взаємодії.

Враховуючи досвід попередніх наукових досліджень, слід зазначити, що сьогодні вивчення міста у рамках вітчизняної соціологічної науки представляє значний евристичний інтерес для сучасних науковців. Піонерами у вивченні даної проблематики є такі видатні соціологи як М. Вебер [3], Г. Зіммель [6]. Подальше вивчення цього питання відбувається у рамках Чиказької школи соціології, зокрема у роботах Л. Вірта [4] та Р. Парка [12]. У працях відомих урбаністів Дж. Джекобс [5] і Л. Мамфорда [8] висвітлюються питання міського планування та організації міського простору. Серед сучасних західних дослідників, що приділяють увагу міській проблематиці слід назвати З. Баумана [1, 2], Е. Союя [14], Р. Флориду [18]. До вітчизняних та пострадянських учених, які в тій чи іншій мірі вивчали це питання, слід віднести Г. Артюха, Л. Малес, О. Мусієздова, С. Пірогова, В. Середу, М. Соболевську, Ю. Сороку, Г. Фесенко тощо.

Дослідження міста як об'єкту соціологічного аналізу сягає своїм корінням часів Стародавньої Греції. Давньогрецький діяч Константинос Доксіадес вважається одним із перших урбаністів, який ввів у науковий обіг поняття «синойкізм» (*synokismos*). Трактуювання цієї дефініції носило багатоаспектний характер: по-перше, під «синойкізмом» розуміли область знань, яка вивчає усі форми людських поселень; по-друге - об'єднання чи спільне зростання довколишніх громад, областей, сіл, міст, що призводить до утворення однієї міської політичної одиниці, міста-держави. Подальше застосування цього поняття можна знайти у Аристотеля, який під «синойкізмом» розумів активний соціальний і просторовий процес, пов'язаний з виникненням політичної та культурної конфедерації навколо особливого територіального центру: поліса або метрополії (у буквальному перекладі «материнське місто») [14, с. 130-131]. Сьогодні поняття «синойкізм» пов'язують із творчістю, інноваціями, територіальною ідентичністю, політичною свідомістю, соціальним розвитком, що виникає у результаті сумісного життя у більш щільних і гетерогенних міських областях. Так, західний дослідник Е. Союя вважає, що «синойкізм» це безперервний та вкрай політизований, динамічний процес міського росту і розвитку, який представляє джерело стимулювання соціальної синергії та є складовою самої сутності міського життя [14, с. 131]. Таким чином, виокремлення давньогрецькими дослідниками нової області знань дало поштовх до вивчення міста сучасними науковцями як окремої територіально-просторової одиниці.

Видатний класик соціології М. Вебер запропонував визначати місто як замкнене велике поселення, якому притаманний постійний товарообмін, що є істотною складовою заробітку та задоволення потреб населення [3]. Проте, виникнення та розвиток міст не можна розглядати з точки зору пояснення лише одного фактора. Західна дослідниця Дж. Джекобс стверджувала, що причиною розвитку та переходу від охоти та збиральництва до землеробства і скотарства стало виникнення особливого середовища існування – міста. Разом з тим, історія свідчить, що основною причиною розбудови міст була потреба людей у захисті від небезпеки. Таким чином, місто, закріплюючи за собою певну територію, виконувало оборонну функцію. У досучасних містах прибулим незнайомцям не дозволяли залишатись чужими протягом тривалого часу. Їх або виганяли, або знайомились особисто для того, щоб вони могли стати часткою мережі відносин, створеною мешканцями міста. Так, для мешканців середньовічного міста було характерно те, що відносини між ними (як приклад, між покупцями та продавцями на базарній площі) будувались на основі спільних моральних норм, де безпека, справедливість та стабільність були вищими за прибуток. Як з цього приводу зазначає З. Бауман, така форма відносин «була потужним засобом зміцнення та підтримки людських уз» [1, с. 27]. Подальші соціальні зміни призвели до того, що змінилась якість міського життя та форми міського існування. В епоху Нового часу міста почали розглядати як місця, де зустрічаються незнайомці, які залишаються та взаємодіють один з одним, не перестаючи при цьому залишатись незнайомцями. Саме

незнайомці, з точки зору З. Баумана, стали умовою розвитку міста, а точніше сприятливим середовищем для винаходів та нововведень, прагнень до кращого.

У XVIII – XIX ст. міста почали розвиватись як важливі стратегічні центри, що характеризувались централізованістю, наявністю гавані, перетину транспортних шляхів (зокрема, доступу до залізниці) та водопостачанням. З подальшим розвитком капіталізму та капіталістичних відносин, як наслідком відокремлення приватної справи від домашнього господарства, серед містян відбулось поступове нехтування традиційними правилами та логікою етичних зобов'язань. За виразом західного дослідника Л. Мамфорда, міста перетворились на так звані «палеотехнічні міста» [8]. У сер. XIX ст. середовище таких міст та їх повсякденність вступала у протиріччя з уявленнями мешканців про справедливість та благопристойність: у Манчестері був всього один туалет на 218 осіб, вулиці були забруднені сміттям [1, с. 29]. Однак, розвиток підприємництва дав поштовх для благоустрою міста. Незважаючи на те, що з точки зору бізнесу, очищення вулиць, води, створення каналізації, вивіз сміття тощо не було прибутковим, підприємці розуміли, що ці капіталовкладення є досить важливими саме для них та їхніх родин, – як мешканців міського простору. Згодом, це перетворилось у проблему, яка перестала хвилювати тільки філантропів, підприємців, реформаторів тощо. Отже, усвідомлення того, що кожний мешканець є часткою міста було притаманне мешканцям Західної Європи вже у XIX ст. Тому, – подальший суспільний розвиток призвів до того, що в епоху капіталізму міста почали розростатися та стали масовими виробниками незнайомців. Як наслідок – відбулося взаємне відчуження, яке набуло універсальної форми відносин між людьми, де кожна людина жила для себе. «Гроші» стали єдиною та бажаною формою людських відносин. Таким чином, сьогодні сучасні міста, за виразом видатного англійського соціолога З. Баумана представляють собою простір, «...де чужинці перебувають і пересуваються в безпосередній близькості один до одного» [2, с. 128].

У сучасній науковій літературі не існує єдиного визначення поняття міста. У широкому значенні під містом слід розуміти природне житло цивілізованої людини, тому що саме у місті людина піднялась до інтелектуального життя та набула рис, які більше всього відрізняють її від тварини та первісних людей (Роберт Парк) [12]. Деякі дослідники (Джейн Джекобс) розуміють місто як поселення, що послідовно породжує економічне зростання за рахунок своїх локалізованих ресурсів [5]. Інші науковці (З. Бауман) розглядають місто як нову просторову форму людського гуртожитку, в якому основними факторами, що впливають на його структурні зміни виступають [1, с. 41]:

1. Глобалізація, зміст якої у даному контексті полягає у стійкій та послідовній «макдоналдизації» міського середовища, з її тенденцією до стандартизації та встановлення одноманітності. Серед урбаністів прийнято вважати, що рушійною силою процесу глобалізації виступила просторова криза, як наслідок економічної. Результатом цієї кризи стало те, що в результаті прагнення до радикальної перебудови міського та регіонального простору відбулась реорганізація географії та створення сприятливого середовища для зростання прибутку та економіки в цілому [14, с. 138]. Водночас, це породило і позитивні риси – у містян почало зникати відчуття розгубленості від існуючої новизни.

2. Територіально-орієнтований пошук ідентичності. У цих умовах відбувається зростання поляризації та розрив комунікації між життєвим світом двох категорій міських жителів (вищого та нижчого прошарків). Представники «нижчого прошарку» це локальні, територіально-обмежені та територіально-ідентичні міські мешканці. Натомість, представники «вищого прошарку» не мають жодних інтересів за місцем свого проживання, крім отримання послуг необхідних для життєвого комфорту. Сьогодні, представники цього класу не переймаються справами «їхнього» міста як це було в XIX ст. Вони не обмежені територіальним простором та не належать місцю, у якому проживають. У цілому, представники цих двох прошарків віддалені не настільки у локальному просторі, скільки в соціальному та економічному. Проте, незважаючи на наведену вище класифікацію, міське населення представляє собою сукупність вищого та нижчого прошарків, яке не є відокремленим у міських реаліях.

Таким чином, поняття «місто» не має усталеного визначення та носить поліваріантний характер. Сучасне місто представляє собою складний організм, середовище якого демонструє комплекс таких світів, які перетинаються, але повністю ніколи не взаємопроникають. Сьогодні мешканець міста відрізняється тим, що він «вільний» від дріб'язковості та забобонів, що пов'язують мешканців маленьких містечок. Порівнюючи сільського та міського жителя, західний дослідник Л. Вірт дійшов висновку, що останній представляє собою деперсоналізовану та атомізовану особистість [4]. Разом з тим, для міських жителів є характерним: (1) збільшення глибокої невизначеності всіх життєвих прагнень; (2) пробудження агресивності, джерелом якого стає тривога. Усе це знаходить відображення у такому явищі як «міксофобія». Під цим поняттям З. Бауман розуміє рух мешканців до «острівців подібності і тотожності у морі розмаїття та відмінності» [2, с. 131]. Але це не захищає, а просто дає надію на захист від найжахливіших наслідків. Відтак, існує вірогідність того, що в однорідних

середовищах, де існують «спільноти подібності» люди можуть «розучитися» узгоджувати спільні значення та прийнятний *modus covivendi*¹¹ [2, с. 131-133]. Отже, встановлення суспільнооднорідного простору значно зменшує рівень толерантності до відмінностей. Водночас, Г. Зіммель зауважував, що позитивним моментом проживання у великих містах є те, що людина не повинна контактувати з великою кількістю людей щодня, як це відбувається у маленькому місті. Якби це було так, то внутрішній світ особи розпався б на атоми, та її душевний стан став би неможливим [6].

Для того, щоб уникнути деструктивних процесів, які виникають внаслідок співіснування мешканців міста, необхідно зробити це співіснування комфортними та наповнити його втраченим традиційним змістом. Цією проблематикою почали опікуватися західні дослідники (архітектори, соціальні психологи, соціологи, урбаністи тощо) з сер. 60-х рр. ХХ ст. Виникла нова логіка мислення, яка полягала в тому, що спочатку ми формували міста, згодом міста почали формувати нас. Дослідники прийшли до висновків, що містобудування впливає на образ життя та на людські долі. Наприклад, у 1965 р. у м. Копенгагені (Данія), зважаючи на те, що спільний простір стимулює та виробляє навички до спілкування з незнайомцями, було виокремлено більше простору для людей. Зокрема, було створено пішохідні зони, що в результаті призвело до більш інтенсивного суспільного життя. Сьогодні, у цьому місті існує 350 км велодоріжок, якими користується 35% населення, і тільки 24% пересуваються автівками [19]. Таким чином, місто та його простір стали більш комфортними та придатними для міжлюдської взаємодії.

Сучасна вітчизняна практика створення комфортного міського простору демонструє відсутність ґрунтовних доробок у цьому напрямі. Лише останніми роками цією проблематикою почали займатися не тільки соціологи в академічному середовищі, а й практики урбаністи, архітектори, громадські організації. Відтак, у м. Києві вісім років поспіль відбувається масштабний фестиваль урбаністики CANactions, у якому беруть участь архітектори та дизайнери зі всього світу. Учасники цього фестивалю популяризують ідею облаштування комфортного міста для городян. Провідний фахівець з питань урбаністики та архітектор В. Зотов зауважував, що перша назва цього фестивалю подавалася як Fakelessness («не брехня»). На думку архітектора, «...у Києві все фарбується, імітується під камені, камені – під дерево, під метал, суцільний фейк» [7]. Тому, оточуючий нас міський простір потребує кардинальних змін. На наш погляд, ці зміни повинні відбуватись не тільки ззовні в архітектурі, а й зсередини – тобто, це ті соціокультурні перетворення, які здатні змінити свідомість городян. Дане твердження дещо суперечить думці західних дослідників у цьому питанні – про вплив міського пейзажу на свідомість мешканців. У даному випадку необхідно враховувати те, що соціокультурний аспект розвитку країн Західної Європи обумовлює інші підходи у формуванні комфортного міського простору, і це не можна не приймати до уваги.

Сьогодні деякі вітчизняні міста активно популяризують ідеї облаштування міського простору, зокрема, це можна спостерігати у Вінниці, Львові, Івано-Франківську, подекуди у Одесі. Так, наприклад, у Львові було винайдено нестандартний спосіб підтримки нужденних у сукупності з облаштуванням міського простору. Львівські ресторатори запропонували створити на вулицях міста спеціальні шафи, куди працівники пекарень і кафе зносили б безоплатний хліб для тих, хто його потребує. Ініціативу підтримали 25 закладів відомих ресторанних мереж міста, а спеціальні шафи-купе, які відповідатимуть санітарним нормам, забов'язались виготовити на замовлення місцевої влади. Разом з тим, ці шафи повинні мати гарний вигляд і не псувати естетичне обличчя міста [9]. Ініціатива міської влади щодо облаштування зупинок громадського транспорту Львова також продемонструвала нестандартний спосіб організації міського простору. Так, було запропоновано створити спеціальні полицьки, де б містяни, чекаючи на громадський транспорт, мали можливість з користю зайняти свій час, читаючи книжки [10].

У Одесі за ініціативи міської влади було розпочато конкурс «Новий образ улюбленого міста», мета якого полягала у застосуванні сучасної форми мистецтва стріт-арт у художньому оформленні об'єктів міського середовища. Місцева влада запропонувала взяти участь у цьому проекті провідним художникам та митцям, визначивши теми малюнків у сфері соціальної реклами, здорового способу життя, моделювання рішення проблем сучасного суспільства тощо [11].

У Івано-Франківську група громадських активістів розпочала ініціативу «Тепле місто», метою якого є створення власного візуального стилю міста. Діяльність активістів полягає у створенні теплішої атмосфери рідного Івано-Франківська, тобто проектування комфортного міста для людини, дружнішим до містян і гостей. Лідер цієї громадської організації Ю. Филюк з цього приводу зауважував, що «...вкладатись в рекламу міста не продуктивно; треба інвестувати у створення середовища міста». Відтак, «...воно ініціативами й ідеями знизу впливатиме-мінатиме місто. Тоді й реклами як такої для

¹¹ *Modus vivendi* (від лат. *modus* — *спосіб* і лат. *vivendi* — *жити*) — латинська фраза, що означає згоду сторін співіснувати з різними поглядами на певний об'єкт незгоди.

Франківська не треба – яскраві ідеї самі притягуватимуть увагу» [15]. У рамках ініціативи «Тепле місто» планується діяльність у напрямі міфологізації міста (тобто, створення зразку ідеального міста на прикладі однієї вулиці); конструювання естетичних зовнішніх вивісок; перепроектування всіх шляхів із пріоритетністю: пішохід – велосипедист – громадський транспорт – автомобілі. Учасники проекту не ставлять собі туристичний потік як пріоритет, головне для них – створення комфорту для мешканців міста. Таким чином, в основі концепції лежить ідея надання городянам відчуття гордості за місто, розвиваючи суспільство через середовище.

У вітчизняних практиках є і зворотний ефект соціальних ініціатив у Вінниці, де існував прогресивний мер із власними ініціативами. Але їх особливість полягала в тому, що вони надходили згори вниз. Сьогодні існує довжелазний перелік надбань, які вдалось досягнути у рамках стратегії просторового розвитку Вінниці. Це і оновлені принципи планування та дизайну міського середовища високої якості, розвиток як компактного міста, так і якісного житла з різними можливостями тощо. А відтак, ці ініціативи заслуговують окремої уваги у рамках наступних досліджень. Таким чином, продемонстровані соціальні ініціативи громадськості носять конструктивний характер, впливають на свідомість городян та формують позитивний імідж міста в географічному просторі України.

Отже, спираючись на вищенаведений матеріал можна зробити висновки, що місто представляє певний дослідницький інтерес для науковців. Погоджуючись з думкою американського дослідника Р. Парка слід зазначити, що місто це інструмент контролю наших спостережень над соціальними умовами та їх відношенням до людської поведінки [12]. Модернізація сучасного міського простору повинна стати основним завданням, покладеним у Стратегію розвитку міста та містобудування. Створити місто та його простір комфортним є завданням як для міської влади, так і для громади. З боку влади, міське планування повинно прийняти «граматичне», а не «логічне» мислення (за З. Бауманом). Тобто, необхідно розробити стратегію, яка приймає форму діалогу («діалогічне планування» або «граматичне планування») та демонструє готовність, а не плани. В основі містобудівної діяльності повинен лежати пріоритет інтересів городян. Доведено, що та місцевість, де вище активність та творчість еліти, може явно перевершувати інші. Не можна руйнувати чи ліквідувати місця без урахування думок городян, тому що кожен куточок у рідному місті пов'язаний з людськими історіями, почуттями та пам'яттю. У цьому полягає особливість феноменологічного сприйняття міського середовища, а саме його реляційність та інтенційність. У першому випадку, це означає, що усі предмети у місті існують як елементи подій, які нагадують нам про те, що було. Місто, так би мовити, представляє собою текст історії. Тому, якщо окремі фрагменти міського середовища втрачають свою виразність або зникають для сприйняття, змістовний контекст міського середовища руйнується. Інтенційність міського середовища дозволяє нам розглядати його як злиття місць з простором відносин та символікою місця, що поринає в глибини індивідуального життя та історії. На думку російського дослідника С. Пирогова, міське середовище – це хаос предметів, значень, масштабів та змістів. Особистість із цього хаосу обирає найбільш значимі для неї фрагменти та створює з них порядок, власний локус перебування. Якщо людина не має власного локуса, то не має жителя, а є той, що проживає на даній території, тому що локуси зберігають соціокультурний досвід своїх мешканців [13].

Отже, місто та міські (публічні) простори відіграють значну роль у формуванні міжлюдської взаємодії. Свідоме користування цими просторами сприяє тому, що, на думку німецького філософа Ханса-Георга Гадамера, представляє певний ланцюг: спільний простір – спільний досвід – «злиття горизонтів» на основі взаєморозуміння. Зв'язки, що виникають у цьому ланцюзі відрізняють справжнє місто від просто великої кількості відокремлених людей, які мешкають у багатоповерхівках на обмеженій площі [2]. Зважаючи на це, сучасні вітчизняні дослідники та громадськість акцентують увагу на тому, що морфологія міської території стає породжуючою граматикою поведінки людей, основою їхньої взаємодії. А тому можна справедливо стверджувати, що сьогодні проблема організації комфортного міського середовища та конструювання образу міста потребує подальшого вивчення та стає пріоритетним завданням у рамках подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА: 1. Бауман З. Город страхов, город надежд / З.Бауман // Логос. - №3 (66). – 2008. – С. 24-53. 2. Бауман З. Плинні часи: життя в добу непевності / З. Бауман / пер. з англ. Антона Марчинського – К. : Критика, 2013. – 176 с. 3. Вебер М. Город [Електронний ресурс] / М. Вебер. — М. : Канон-пресс-І; Кучково поле, 2001. – 576 с. – Режим доступу: http://www.glazychev.ru/bibliography/weber_gorod/weber_gorod_2.htm - Назва з екрану. 4. Вірт Л. Урбанізм как образ жизни [Електронний ресурс] / Л. Вірт. - Режим доступу: <http://www.urban-club.ru/?p=99> - Назва з екрану. 5. Джекобс Дж. Экономика городов [Електронний ресурс] / Дж. Джекобс / пер. с англ., под редакцией канд. экон. наук. О.Н. Лугового – Новосибирск: Культурное наследие, 2008. – 294 с. - Режим доступу: <http://www.inliberty.ru/assets/files/books/Jacobs.pdf> - Назва з екрану. 6. Зиммель Г. Большие города и

духовная жизнь [Електронний ресурс] / Г. Зиммель // Логос. – 2002. – № 3-4 – С. 25-38. - Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/logos/2002/3/zim.html> - Назва з екрану. **7.** Зотов В. Нужно думать о людях, тогда города будут меняться автоматически [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.theinsider.ua/lifestyle/viktorzotovnuzhnodumatolyudyakhtogdagorodabudutmenyatsyaavtomaticheskii/?fb_action_ids=647071282054628&fb_action_types=og.likes - Назва з екрану. **8.** Мамфорд Л. Культура городов [Електронний ресурс] / Л. Мамфорд. – Нью-Йорк, 1938. - Режим доступу: <http://book-science.ru/social/territory/l-memford-o-kul-ture-gorodov.html> - Назва з екрану. **9.** Мельник О. Львівські ресторатори запропонували нестандартний спосіб підтримки нужденних – 02 квітня 2014 р. - Режим доступу: <http://www.ukurier.gov.ua> - Назва з екрану. **10.** На остановках общественного транспорта Львова установили книжные полки для бук кроссингу – 14.07.2008. – Режим доступу: <http://extra-news.com.ua/culture/na-ostanovkah-obschestvennogo> - Назва з екрану. **11.** Одессу спасет «стрит-арт» - 22 апреля 2013. – Режим доступу: <http://o1.ua/news/odessu-spaset-strit-art.html> **12.** Парк Р. Город как социальная лаборатория [Електронний ресурс] / Р.Парк // Социологическое обозрение – Том 2. - №3. – 2002. - Режим доступу: <http://www.urban-club.ru/?p=50> - Назва з екрану. **13.** Пирогов С. Феноменологическая социология и урбанистика // Вестник Томского государственного университета. Серия «Философия. Культурология. Филология». – 2004. - № 282. - С.97-103. – Режим доступу: <http://www.urban-club.ru/?p=97> - Назва з екрану. **14.** Сойя Е.. Как писать о городе точки зрения пространства? / Е. Сойя // Логос. - №3. – 2008. - С. 130-140. **15.** Титиш Г. Теплий Івано-Франківськ. Як активісти змінюють місто [Електронний ресурс] – 04.09.2014. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/society/2014/09/4/179599/> - Назва з екрану. **16.** Фесенко Г. Креативні трансформації культурного ландшафту мегаполісів // Наукові записки НаУКМА - Том 140. Теорія та історія культури. – 2013. – С. 59-63. - Режим доступу: <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/2629/1/pdf> **17.** Фесенко Г. Стратегії культурного розвитку українських міст як цивілізаційний вибір // Українознавчий альманах. Вип. 11. – 2006. – С. 220-223. **18.** Флорида Р. Большая перезагрузка. Как кризис изменит наш образ жизни и рынок труда – М. : «Классика-XXI». - 2012. – 240 с. **19.** Человеческий масштаб / The Human Scale / 2012 / [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ex.ua/76634644>